

УДК 002:338.46:340.130

ШИШКА Ю.М., магістрант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ*

Анотація. У статті розглядаються базові категорії захисту інформаційних прав. На основі аналізу чинного вітчизняного законодавства робляться висновки стосовно видів інформаційних прав людини і громадянина. Досліджено способи захисту інформаційних прав, надано рекомендації їх застосування.

Ключові слова: інформаційні відносини, охоронюваний законом інтерес, способи захисту інформаційних прав.

Аннотация. В статье рассматриваются базовые категории защиты информационных прав. На основе анализа действующего отечественного законодательства делаются выводы относительно видов информационных прав человека и гражданина. Исследованы способы защиты информационных прав, предоставлены рекомендации их применения.

Ключевые слова: информационные отношения, охраняемый законом интерес, способы защиты информационных прав.

Summary. The base categories of defence of information rights are examined in the article. On the basis of analysis of current domestic legislation conclusions are drawn in relation to the types of human and citizens' information rights. The methods of defence of information rights are explored, recommendations of their application are given.

Keywords: informational relations, interest guarded by law, methods of defence of informative rights.

Постановка проблеми. Початок ери інформаційного суспільства поставив перед законодавцем та юристами-практиками ряд завдань, серед яких захист інформаційних прав людини і громадянина. Судова та адміністративна практика розгляду відповідних справ перебуває на етапі становлення. Законодавство та правозастосовна практика ще не виробили єдиних підходів щодо порядку та способів захисту інформаційних прав.

Проблемі захисту інформаційних прав присвячували свої праці багато науковців та фахівців різних галузей права, зокрема такі, як О.А. Баранов [1], М.А. Біда [2], В.М. Брижко [3] та інші, зокрема [4, 5].

Проте є необхідність у подальшому дослідженні способів захисту інформаційних прав з точки зору його визначення та реалізації, чим і зумовлена актуальність цієї статті.

Метою статті є визначення основних способів захисту інформаційних прав.

Виклад основних положень. В сучасних умовах світового розвитку різні види інформаційних ресурсів все більше перетворюються на високоліквідний товар, тобто предмет майнових відносин [1, с. 178]. Відповідно до ст. 200 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [6] інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення порушень його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими правопорушеннями. Порядок використання інформації та захисту права на неї встановлюється законом.

© Шишка Ю.М., 2014

* Від редакції. Матеріал публікується у порядку залучення молоді до наукової роботи.

Відповідно до ст. 15 ЦКУ, кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Під поняттям “інформаційні права” ми розуміємо міру можливої поведінки фізичних осіб, об’єктом якої є інформація. До інформаційних прав можна віднести такі:

- право спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім’ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ч. 4 ст. 32 Конституції України [7], ч. 1 ст. 277 ЦКУ);

- право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2 ст. 33 Конституції України, ст. 302 ЦКУ, ст. 5 Закону України “Про інформацію” [8]);

- право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення (ч. 2 ст. 50 Конституції України, ч. 1 ст. 293 ЦКУ);

- право на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров’я (ч. 1 ст. 285 ЦКУ) та ін.

Визначаючи дефініцію охоронюваних інтересів громадян у сфері інформаційних відносин, необхідно, на нашу думку, спиратися на практику Конституційного Суду України. Останній, зокрема, зазначає, що охоронювані законом інтереси – це інтереси певної особи (або групи осіб), які спираються на закон або впливають з інших правових норм і охороняються державою нарівні з правами [9].

Переліку інтересів громадян в інформаційній сфері вітчизняне законодавство не визначає, а тому питання існування відповідного охоронюваного інтересу вирішується в кожному окремому випадку.

Захист прав є складною категорією, яку часто ототожнюють із суміжними поняттями, такими як “охорона”, “оборона” і т. д. Проте всі вони мають відмінний зміст й тому не можуть вживатися як синоніми. Законодавець України встановлює деякі дефініції цих понять, проте дуже звужує їх зміст й зауважує, що наведене визначення може застосовуватися лише відносно того нормативного акта, в якому воно наведене.

Так у ст. 1 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [10] зазначено, що захист – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Відповідно до наказу Міністерства транспорту України “Про затвердження Рекомендацій щодо вживання термінів та визначень з безпеки руху поїздів” від 03.06.04 р. № 464 [11] захист – це технічні засоби й організаційні заходи, призначені для зменшення ризику транспортних пригод і пов’язаного з ними збитку. Наведені визначення є надто вузькими й не можуть претендувати на універсальність в загальноюридичній термінології.

На думку Г.М. Стоякіна, правовий захист включає в себе три моменти: видання норм, які встановлюють права та обов'язки, визначають здійснення їх захисту та застосування санкцій; діяльність суб'єктів із здійснення захисту своїх суб'єктивних прав; попереджувальна діяльність держави і громадських організацій, а також діяльність з реалізації правових санкцій [12, с. 17].

Прагнучи створити універсальне визначення категорії “захист” прав вважаємо за необхідне вказати, що, на нашу думку, категорія захисту не включає в себе видання норм: правотворча та захисна діяльність – це два окремі види юридичної діяльності. Некоректно також визначити складову захисту “як діяльність із здійснення захисту”, адже визначення поняття таким чином суперечить законам формальної логіки. Недоцільно, на нашу думку, також визнавати складовою захисту попереджувальну діяльність, адже превентивну функцію має виконувати охорона, захист же прав здійснюється після їх порушення й виконує передусім відновлювальну або компенсаційну функцію.

М.С. Малейн вважає, що правовий захист – це система юридичних норм, які спрямовані на запобігання правопорушенню та ліквідацію його наслідків [13, с. 192].

На нашу думку, система юридичних норм це відповідна галузь, підгалузь або інститут права. Категорію ж “правовий захист” необхідно визначити не як частину вітчизняного законодавства, а як діяльність уповноважених суб'єктів.

В.І. Тертишніков захистом права називає таке здійснення права та перетворення правовідносин, яке можливе лише з допомогою спеціального державного органу [14, с. 5].

В контексті наведеного вище визначення вважаємо за необхідне вказати, що захист може здійснюватися не лише державним органом, адже ч. 4 ст. 55 Конституції України встановлює, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, а ст. 19 ЦКУ гарантує кожній особі право на самозахист.

З огляду на наведене вище вважаємо, що під захистом права необхідно розуміти використання передбачених законом можливостей (інструментів) для поновлення свого порушеного, визнання невизнаного чи присудження оспорюваного права.

Таким чином під правовим захистом варто розуміти систему заходів, що їх застосовують уповноважені особи, спрямовану на усунення порушень права або покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника.

Близьким до категорії правового захисту є поняття правової охорони. Поняття ці настільки близькі, що у нормотворчій діяльності їх часто плутають. Вважаємо, що поняття правової охорони є більш широким поняттям порівняно з правовим захистом**. В основі правової охорони визначальними є принцип забезпечення непорушності та здійснення цивільних прав, спрямовані на попередження порушень цих прав. У той же час захисні норми спрямовані на відновлення порушеного права та усунення перешкод у його здійсненні шляхом вчинення відповідних дій. Так, закони України “Про охорону прав на

** *Від редактора.* Автор порушує правила формальної логіки щодо відносин між обсягами понять та закону достатньої підстави.

“Охорона” – це поняття статички, яка передбачає надання державою відповідного охоронного документа (патент, свідоцтво, ліцензія тощо) для “захисту”, який може й не відбутися, не дивлячись на наявність декларації.

“Захист” – це поняття динаміки, завдяки чого й здійснюється забезпечення прав і свобод.

Головне полягає у відповіді на питання – що є важливішим для людини: отримання від чиновника папірця з дозволом на “охорону”, за що він (чиновник) в подальшому не несе ніякої відповідальності, або реальні дії по “захисту” справедливості в суспільних відносинах?

винаходи і корисні моделі”, “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, “Про охорону прав на промислові зразки” містять як загальнорегулятивні, так і захисні норми.

Поняття “оборона” теж близьке до категорії правового захисту, але їх ототожнюють досить рідко. Як пояснюється в лінгвістичних словниках, слово “оборона” доцільно вживати, “коли мова йде про потребу застосувати фізичну силу або зброю” [15, с. 765].

Виходячи із сутності та змісту положень ст. 16-23 ЦКУ, можна констатувати, що за змістом ЦК України захист цивільних прав та інтересів провадиться: Президентом України та іншими органами державної влади; органами влади Автономної Республіки Крим; органами місцевого самоврядування; судами; нотаріусами; через самозахист.

За порушення законодавства України про інформацію передбачена дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова або кримінальна відповідальність, яку несуть особи, винні у вчиненні порушень, визначених у ст. 47 Закону України “Про інформацію”, серед яких: необґрунтована відмова від надання відповідної інформації; надання інформації, що не відповідає дійсності; несвоєчасне надання інформації; навмисне її приховування тощо. Протиправні дії підлягають оскарженню шляхом звернення до відповідних органів вищого рівня або до суду (ст. 48 Закону України “Про інформацію”), а у випадках, коли у зв’язку з правопорушенням завдано громадянам, підприємствам, установам, організаціям та державі матеріальної або моральної шкоди, винні у цьому особи відшкодовують її на підставі рішення суду. Розмір відшкодування також визначається судом (ст. 49 Закону України “Про інформацію”).

Основним цивільно-правовим способом захисту інформації є відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої у результаті правопорушення, вчиненого суб’єктом інформаційних відносин.

Порядок використання інформації та захисту права на неї встановлюється згідно Закону України “Про інформацію” та ст. 200 ЦКУ.

Способами захисту цивільних прав є наступні: 1) способи, які можуть застосовуватися судом (визнання правочину недійсним, примусове виконання обов’язку та ін.); 2) способи, які можуть бути використані сторонами правовідносин як самостійно, так і за допомогою юрисдикційного рішення компетентного органу чи особи (відшкодування збитків чи інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди та ін.); 3) самозахист, тобто захист, який здійснюється особою, право якої зазнало впливу без участі суду чи іншого юрисдикційного органу. При цьому суб’єкт права може вибрати один або декілька способів захисту. Це правило не поширюється на ситуації, коли в кожному конкретному випадку передбачено певний спосіб захисту цивільного права [11, с. 65].

Висновки.

1. Захист права – це використання передбачених законом можливостей (інструментів) для поновлення свого порушеного, визнання невизнаного чи присудження оспорюваного права.

2. Основною нормативною базою правового захисту інформаційних прав громадян є Закон України “Про інформацію” та Цивільний кодекс України.

3. Основним правовим способом захисту інформації є відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої у результаті правопорушення, вчиненого суб’єктом інформаційних відносин.

Використана література

1. Баранов О.А. Проблеми становлення інформаційного права та інформаційного законодавства України / О.А. Баранов, В.М. Брижко // Держава і право : збірник наукових праць

: юридичні і політичні науки ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2011. – Вип. 54. – С. 174-180.

2. Біда М.А. Поняття та особливості способів захисту цивільних прав за договором банківського вкладу (депозиту) : науково-правовий аспект. – 2012. – № 3. – С. 63-67.

3. Брижко В.М. Основи систематизації інформаційного законодавства : теоретичні та правові засади : монографія / В.М. Брижко. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2012 р. – 304 с.

4. Кохановська О.В. Інформація як нематеріальне благо та захист інформаційних прав згідно з Цивільним кодексом України. – Режим доступу : [//www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/20A5233EE21449ADC22570F3004D5A9C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/20A5233EE21449ADC22570F3004D5A9C)

5. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики) : монографія / В.С. Цимбалюк. – К. : Освіта України, 2010. – 388 с.

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)

7. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)

8. Про інформацію : Закон від 02.10.92 р. № 2657-XII. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12)

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.04 р. № 18-рп/2004. – Режим доступу : [//www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04](http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04)

10. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.12 р. № 5076-VI. – Режим доступу : [//www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17](http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17)

11. Про затвердження Рекомендацій щодо вживання термінів та визначень з безпеки руху поїздів : наказ Міністерства транспорту України від 03.06.04 р. № 464. – Режим доступу : [//www.zakon.nau.ua/doc/?code=v0464361-04](http://www.zakon.nau.ua/doc/?code=v0464361-04)

12. Стоякин Г.Я. Меры защиты в советском гражданском праве : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право” / Г.Я. Стоякин ; Свердловский юридический институт. – Свердловск, 1973. – 22 с.

13. Малеин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР / Н.С. Малеин. – М. : Юрид. лит., 1981. – 214 с.

14. Тertyшников В.И. Гражданский процесс : курс лекций / В.И. Тertyшников – Х. : Консум, 2001. – 158 с.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів ; уклад. і головний ред. В.Т. Бусел. – Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.

~~~~~ * * * ~~~~~